

UOT-811.11-112

Səhifə: 77-81

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2026.1.77>

Gülnara Aslanova
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
aslanova_g1988@mail.ru

İNGİLİSDİLLİ AFFİKSAL SIFƏTLƏRİN FREYM MODELƏRİ MÜXTƏLİF SAHƏLƏRDƏ: MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL

XÜLASƏ

Bu məqalədə ingilisdilli affiksli sifətlərin müxtəlif sahələrdə terminoloji sistemlərdəki freym modelləri müqayisəli şəkildə təhlil edilir. Freymlər, yəni yaddaşda saxlanılan və anlayışları strukturlaşdıran konseptual vahidlər, leksik vahidlər arasındakı əlaqələri açıq göstərir və onları müəyyən nümunələrə (patternlərə) yerləşdirməyə imkan verir.

Koqnitiv dilçilik baxımından affiksli sifətlər yalnız sözün forması ilə deyil, həm də mənası və istifadəsi ilə sahəyə xas anlayışları əks etdirir. Məsələn, tibb, hüquq, iqtisadiyyat və bioloji elmlərdə eyni prefiks və ya suffiks fərqli freym modelləri ilə işləyə bilər ki, bu da terminlərin konseptual əlaqələrini ortaya çıxarır. Bu yanaşma həm terminologiya tədqiqatçıları, həm də sahə mütəxəssisləri üçün terminlərin strukturunu və istifadəsini daha yaxşı anlamağa imkan verir.

Açar sözlər: *affixal adjectives, frame models, comparative analysis, English terminology, domain-specific terminology, prefix, suffix.*

Giriş: Freymlər həm dil təcrübəsini (söz və konstruksiyalar), həm də situativ davranış bacarığını əhatə edir və düşüncə ilə praktik təcrübə arasında əlaqə yaradır. Onlar sözlərin istifadəsini və sahəyə məxsus konseptlərin qavranılmasını sistemləşdirir. Terminlər arasındakı kəmiyyət, müqayisə, məkan, zaman və assosiativ münasibətlər də freym modelləri əsasında qurulur. Freymlər klassik və müasir koqnitiv dilçilikdə geniş tədqiq edilmişdir (Fillmore, 1982; Boas, 2010; Ziem, 2014). Tədqiqatın vəzifələri: 1. Affiksli sifətlərin freym tiplərini müəyyən etmək; 2. Hər freym tipi ilə bağlı prefiks və suffiksləri aşkar etmək; 3. Müxtəlif sahələrdə terminlərin freymlərlə əlaqəsini müqayisəli şəkildə göstərmək.

Metodologiya aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir: Məlumatların toplanması: Tədqiqat materialı olaraq affiksli sifət seçilmişdir. Sifətlər həm sahəyə aid tədris ədəbiyyatından, leksik resurslardan (sözlüklər, terminoloji bazalar) toplanıb. Hər sifət prefiks və suffiksləri ilə birlikdə qeydə alınıb.

2. Freymlərin identifikasiyası: İngilisdilli affiksli sifətlər sadəcə təsvir etmir - proses qurur. Hər sifət S. Jabotinskanın təsnifatına əsasən müvafiq 4 freym tipinə aid edilib: **Predmet freym** – bir şeyin daxili xüsusiyyətləri və vəziyyətini göstərir. (Zhabotynska, 2013). **Aksional (fəaliyyət) freym** – obyektin hərəkətini və ya hərəkətə təsirini göstərir. **Komparativ freym** – oxşarlıq, müqayisə və identiklik əlaqələrini göstərir. **Posesiv freym** – mülkiyyət və bütöv/hissə münasibətlərini göstərir.

3. Affikslərin təsnifatı: Hər freym tipi ilə əlaqəli prefiks və suffikslər müəyyən edilib.

4. Sahələr üzrə müqayisə: Hər freym tipi sahələr üzrə təhlil edilir, freymlərin sahələr üzrə oxşarlıq və fərqləri aşkar edilir. Nəticələr freymlərin sahəyə xas xüsusiyyətlərini göstərir və terminlərin strukturlaşdırılmasında konseptual nümunələr yaradır.

5. Analitik yanaşma: Affiksli sifətlər prefiks və suffikslərinə görə kateqoriyalaşdırılıb. Hər freymdəki terminlərin sahələr üzrə istifadəsi müqayisəli şəkildə təhlil olunur. Bu yanaşma mütəxəssislərə terminlərin konseptual quruluşunu və sahəyə xas fərqlilikləri daha yaxşı anlamağa kömək edir. Predmet freym – terminologiyanın bazasıdır; Aksional freym – proses və dəyişməni

daşıyır; Komparativ freym – nisbilik və interpretasiya yaradır; Posesiv freym – iyerarxiya və struktur əlaqələrini qurur.

Predmet freym (əsas baza) – Predmet freym terminoloji sistemdə ən dominant və baza freymdir. Çünki terminlərin əsas funksiyası obyekt və anlayışları təsvir etmək, kateqoriyalaşdırmaq və strukturlaşdırmaqdır. Bu freym anlayışın “nə olduğunu” göstərir və terminologiyanın skeletini təşkil edir. Digər freymlər (aksional, komparativ, posesiv) isə əsasən əlavə semantik qat yaradır. Predmet freym həm morfoloji məhsuldarlıq, həm də konseptual universallıq baxımından aparıcı mövqedədir. O, obyektin mövcudluğunu, mahiyyətini və daxili xüsusiyyətlərini ifadə edir. Burada əsas suallar nədir? və necədir?; proses və hərəkət deyil, obyektin struktur və keyfiyyəti ön plandadır. *Suffikslər keyfiyyət*: -ous, -ful, -less; *struktur və kateqoriya*: -al, -ic; *vəziyyət və nəticə*: -ed, -ent; *funksional xarakter*: -ive. *Prefikslər* isə daha çox semantik yönümlüdür və aşağıdakı mənaları kodlaşdırır: *inkar və əkslik*: in-, non-, un; *mövqe və münasibət*: sub-, inter-, trans; *zaman göstəricisi*: pre-, post; *intensivlik və dərəcə*: super-, extra-, over. Amma məsələ təkcə morfoloji deyil. Eyni affiks fərqli sahələrdə fərqli konseptual fokus yaradır. (Bauer, 1983; Lieber, 2004).

İqtisadiyyat: Predmet freym burada əsasən dəyər, miqyas və kəmiyyət anlayışlarını kodlaşdırır: *costly* – dəyər baxımından bahalı; *global* – miqyas baxımından qlobal. İqtisadi diskursda Predmet freym çox vaxt Aksional freymlə paralel işləsə də, bu mərhələdə əsas vurğu obyektin iqtisadi keyfiyyəti üzərindədir.

Hüquq və qanunvericilik: Burada Predmet freym normativ status funksiyasını daşıyır: *mandatory* – məcburi; *binding* – hüquqi baxımdan bağlayıcı. Hüquq terminologiyası yüksək dərəcədə strukturlaşmışdır və sifətlər obyektin hüquqi mövqeyini sabit şəkildə kodlaşdırır.

Tibb / Biotibb: Bu sahədə Predmet freym anatomo-funksional və struktur göstəricilərə yönəlir: *subcutaneous* – dərialtı (lokasiya); *preoperative* – əməliyyatdan əvvəl (zaman–status). Affikslər obyektin bioloji sistem daxilində yerini və vəziyyətini göstərir; struktur və funksiya birlikdə işləyir.

Biologiya / Ekologiya: Burada əsas fokus obyektin daxili quruluşu və maddi tərkibidir: *subcellular* – hüceyrəaltı; *chlorophyllous* – xlorofilli. Predmet freym obyektin struktur və komponent səviyyəsində təsvirini təmin edir.

Aksional freym (dinamika və proses) – Aksional freym terminlərdə hərəkət, proses və təsiri ifadə edir. (Langacker, 2008). Bu freym anlayışın “nə baş verdiyini” və “necə dəyişdiyini” göstərir və xüsusilə dinamik sahələrdə aktivdir. Məsələn: *restructuring* – yenidən qurma prosesi; *deregulation* – normativ məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması; *activation* – fəaliyyətə salınma; *overproduction* – normadan artıq istehsal; *infectious* – yoluxdurucu təsir; *corrective* – düzəldici təsir. Semantik baxımdan Aksional freym Predmet freymdən sonra ikinci dominant mövqedədir və iqtisadiyyat, hüquq və tibbdə terminoloji dinamikanın əsas daşıyıcısıdır. Aksional freym obyektin nə etdiyi, necə hərəkət etdiyi və hansı təsiri yaratdığı suallarına cavab verir. Predmet freym “nədir?” deyirsə, Aksional freym açıq şəkildə “nə edir?” və “nə baş verir?” deyir. Burada obyekt passiv deyil — prosesin içindədir. Bu freym əsasən fellərdən törəmiş sifət və isimlərlə reallaşır və açıq şəkildə dinamik xarakter daşıyır. Əsas morfoloji göstəricilər: *Suffikslər*: proses və nəticə: -ing, -ed; təsir və fəaliyyət: -ive; potensial: -able / -ible; akt və nəticə: -tion, -ment; dəyişmə və transformasiya: -ize, -fy. *Prefikslər* isə hərəkətin istiqamətini, intensivliyini və mərhələsini göstərir: *re-*, *over-*, *under-*, *pre-*, *post-*, *inter-*, *trans-* və s. Aksional freym morfoloji baxımdan prosesual semantikanı strukturlaşdırır.

İqtisadiyyat: Yüksək dinamikadadır. İqtisadi diskursda bazar, qiymət və kapital daim hərəkətdədir. Ona görə Aksional freym burada son dərəcə aktivdir. Məsələn: *vendible* – satıla bilən (potensial); *overbought* – həddindən artıq alınmış (nəticə); *restructured* – yenidən qurulmuş; *deregulation* – tənzimləmənin ləğvi. Burada Predmet + Aksional freymlər birlikdə dominantdır: həm struktur, həm də hərəkət göstərilir.

Tibb / Biotibb: Proses və təsir mərkəzlidir. Bu sahədə həyat özü prosesdir. İnfeksiya yayılır, hüceyrə bölünür, orqanizm reaksiya verir. Məsələn: *infectious* – yoluxucu (təsir edən); *activated* –

aktivləşdirilmiş; *inhibition* – ləngitmə prosesi; *healing* – sağalma prosesi. Burada sifət birbaşa bioloji hərəkəti və ya təsiri kodlaşdırır.

Hüquq və qanunvericilik: Normativ çərçivədə aksional freym məhdud dinamikadadır, çünki hüquq sistemi hərəkətdən çox status və nəticəyə fokuslanır. Buna baxmayaraq, tam yox deyil: advisory – məsləhət xarakterli, corrective – düzəldici, binding – hüquqi qüvvəyə malik. Burada hərəkətin özü deyil, onun hüquqi funksiyası ön plandadır. Struktur sərt, affikslər isə daha seçicidir.

Biologiya / Ekologiya: canlı proseslər ön plandadır. Canlı sistemlər statik deyil. Aktivlik, çoxalma, qarşılıqlı təsir əsasdır. Məsələn: *pollinated* – tozlanmış; *adaptive*–uyğunlaşan. Burada sifət obyektin bioloji fəaliyyət vəziyyətini göstərir.

Komparativ freym (nisbilik və qiymətləndirmə): anlayışı birbaşa deyil, müqayisə və oxşarlıq üzərindən təqdim edir; xüsusiyyət mütləq yox, nisbidir. Sual “nədir?” deyil, “nəyə bənzəyir?”, “nəyə yaxındır?”, “necə qiymətləndirilir?”dir: bullish – yüksəlmə meyilli, bearish – eniş yönümlü, childish – qismən yetkin olmayan, fragile – kövrək. Xüsusilə biologiya, ekologiya və iqtisadi diskursda anlayışlar arasında münasibət qurur, terminləri müqayisə oxuna yerləşdirir. Morfoloji baxımdan əsasən suffikslərlə ifadə olunur; prefikslər demək olar ki, iştirak etmir. Sadə desək, komparativ freym termin yaratmır, terminlər arasında əlaqə yaradır (Evans, 2009; Geeraerts, 2010).

İqtisadiyyat: İqtisadi diskursda komparativ freym bazar davranışını metaforik və qiymətləndirici formada ifadə edir: bullish – yüksəliş yönümlü, bearish – eniş yönümlü, near-optimal – optimala yaxın. Burada real vəziyyətdən çox tendensiya və gözlənti ön plana çıxır. Bu freym bazar meyilləri, risk modelləri və davranış ssenarilərində aktiv rol oynayır.

Tibb / Biotibb: Bu sahədə komparativ freym əsasən normal / qeyri-normal oxu üzərində işləyir. Məsələn: *neurotic* – normadan kənar psixoloji vəziyyət; *stress-free* – ideal vəziyyətə yaxın. Burada müqayisə tibbi norma ilə aparılır və simptomların nisbi qiymətləndirilməsinə xidmət edir.

Hüquq funksional uyğunluq: Hüquqi diskursda komparativ freym zəif təmsil olunur, çünki hüquq dəqiqlik və normativlik tələb edir. Amma tam yox deyil. Məsələn: *legitimate* – normaya uyğun; *businesslike* – funksional oxşarlıq göstərən.

Biologiya / Ekologiya: Bu sahədə komparativ freym daha aktivdir və əsasən struktur və tərkib oxşarlığını göstərir. Məsələn: *humanoid* – insana bənzər; *fibrous* – lifvari. Burada müqayisə fiziki və bioloji xüsusiyyətlər üzərində qurulur.

Posesiv freym (struktur və iyerarxiya) – Posesiv freym terminologiyada pafoslu deyil, amma dəqiq işləyən mexanizmdir: obyektin keyfiyyətini yox, onun hansı bütövə aid olduğunu və sistemdəki mövqeyini göstərir. Bu freym bütöv–hissə və iyerarxik münasibətləri ifadə edir: suboptimal – optimalın alt səviyyəsi, semiannual – ilin yarısı, subcutaneous – dərialtı, unconstitutional – konstitusion bütövlüyə zidd. İngilis terminologiyasında əsasən sub- və semi-prefiksləri ilə reallaşır; çünki posesiv münasibət daha çox konseptual səviyyədə qurulur. Predmet freym “obyekt necədir?” sualına cavab verdiyi halda, posesiv freym “obyekt nəyin hissəsidir?” sualını cavablandırır. Xüsusilə iqtisadiyyat, hüquq və tibdə bu model terminlərin sistem daxilində yerini müəyyənləşdirən mühüm struktur mexanizmidir (Temmerman, 2000).

İqtisadi terminologiyada posesiv freym: tamlıq–natamamlıq və effektivlik dərəcəsi ilə bağlıdır. Məsələn, suboptimal – tam optimal olmayan. Termin obyektin normaya yalnız qismən uyğun olduğunu göstərir. Qiymətləndirmə obyektə görə deyil, bütöv normaya nisbətdə aparılır ki, bu da posesiv münasibətin əsasını təşkil edir.

Tibb və biotibb sahəsində posesiv freym; bu terminologiyada posesiv freym əsasən zaman və mərhələ bölgüsü ilə bağlıdır. Məsələn, semiannual – yarımillik: “il” bütöv zaman vahidi kimi götürülür, semi- isə onun yarısını bildirir. Münasibət bütöv zaman vahidi ilə onun hissəsi arasında qurulur.

Hüquq və qanunvericilikdə posesiv freym: normativ sistemə aidlik prinsipi əsasında formalaşır. Məsələn, unconstitutional – konstitusiyaya zidd olan. Burada obyekt hüquqi sistemin tərkib hissəsi kimi qəbul edilmir. Posesiv münasibət klassik mülkiyyət deyil, institusional aidlik və sistemdən kənar qalma mənasını ifadə edir.

Biologiya və ekologiyada posesiv freym: nadir müşahidə olunur, çünki bu sahələrdə anlayışlar əsasən struktur, funksiya və müqayisə üzərində qurulur. Bütöv–hissə münasibətləri isə daha çox predmet və komparativ freymlərlə ifadə edilir.

Sahə	Predmet freym	Aksional freym	Komparativ freym	Posesiv freym
İqtisadiyyat	Prefikslər: a, anti, in/il/ir/im, uni, extra,inter,multi, out, under, over /non, sub, bio, con, post, pre, super, trans, un. up,	Prefikslər: ex-, over-, up-, non-, in-/il-/ir-/im-		Prefikslər: sub-, semi-
	Suffikslər: Less,ous,ed,ate,y,ly, ic ent/ant, ive, ful, or, al,	Suffikslər: able, ed, ous,ary/ory, ent/ant, ive, ful.	Suffikslər: y,like, ish, ous, ile, ar/or, ate	
Hüquq və Qanunvericilik	Prefikslər: in/im, anti	Prefikslər: ex, non		Prefikslər: sub, semi
	Suffikslər: al, ive, ory, ous	Suffikslər: able, ed, ary/ory, ive	Suffikslər: y, like, ish, ous, ate	
Tibb / Biotibb	Prefikslər: pre, post, sub	Prefikslər: Hyper, hypo, non		Prefikslər: pre, post
	Suffikslər: ic, al, ous	Suffikslər: able,ed, ous, ive	Suffikslər: ic, ous	
Biologiya / Ekologiya	Prefikslər: sub, hyper	Prefikslər: hyper-, sub		Prefikslər: nadir hallarda müşahidə olunur
	Suffikslər: oid, ic, al, ous	Suffikslər: ed, ive	Suffikslər: ous, ic, oid	

Nəticə: Tədqiqat göstərir ki, affiksli sifətlər və onların freym modelləri terminoloji anlayışların strukturlaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Predmet, aksional və komparativ freymlər əksər sahələrdə geniş istifadə olunur, posesiv freym isə əsasən iqtisadiyyat, hüquq və tibbdə məhdud şəkildə çıxış edir. Freymlərin öyrənilməsi terminoloji sistemlərin dərin və müqayisəli təhlilinə imkan yaradır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Bauer, L. (1983). English Word-Formation. Cambridge:Cambridge University Press.
2. Boas, H. C. (2010). Frame Semantics and the Lexicon. In D. Geeraerts & H. Cuyckens (Eds.), The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Oxford: Oxford University Press.
3. Evans, V. (2009). How Words Mean: Lexical Concepts, Cognitive Models, and Meaning Construction. Oxford: Oxford University Press.
4. Fillmore, C. J. (1982). Frame Semantics. In Linguistic Society of Korea (Ed.), Linguistics in the Morning Calm (pp. 111–137). Seoul: Hanshin Publishing.
5. Geeraerts, D.(2010).Theories of Lexical Semantics.Oxford:Oxford University Press.
6. Langacker, R. W. (2008). Cognitive Grammar: A Basic Introduction. Oxford: Oxford University Press.
7. Lieber, R.(2004).Morphology and Lexical Semantics. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Temmerman, R. (2000). Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach. Amsterdam: John Benjamins.
9. Zhabotynska, S. (2013). Frame Modeling in Cognitive Linguistics. Cognitive Studies / Études Cognitives, 13, 247–254.

Гульнара Асланова

***Аффиксальные прилагательные английского языка
в различных областях: сравнительный анализ
фреймовых моделей***

Резюме

В статье проводится сравнительный анализ фреймовых моделей английских аффиксальных прилагательных в терминологических системах различных областей. Фреймы, понимаемые как концептуальные структуры, хранящиеся в памяти и организующие знания, позволяют выявить связи между лексическими единицами и соотнести их с определёнными моделями (pattern).

С точки зрения когнитивной лингвистики аффиксальные прилагательные отражают не только формальную структуру слова, но и его семантику и сферу употребления, репрезентируя специфические для определённой области концепты. Так, в медицине, праве, экономике и биологических науках один и тот же префикс или суффикс может функционировать в рамках различных фреймовых моделей, что выявляет концептуальные связи терминов. Данный подход позволяет как исследователям терминологии, так и специалистам соответствующих областей глубже понять структуру и функционирование терминов.

Ключевые слова: *affixal adjectives; frame models; comparative analysis; English terminology; domain-specific terminology; prefix; suffix.*

Gulnara Aslanova

***Frame models of english affixal adjectives across domains:
a comparative analysis***

Summary

This article presents a comparative analysis of frame models of English affixal adjectives within terminological systems across different domains. Frames, understood as conceptual structures stored in memory and organizing knowledge, reveal the relationships between lexical units and allow them to be structured into specific patterns.

From the perspective of cognitive linguistics, affixal adjectives reflect not only the formal structure of a word but also its meaning and usage, representing domain-specific concepts. For instance, in medicine, law, economics, and biological sciences, the same prefix or suffix may operate within different frame models, thereby uncovering conceptual relationships between terms. This approach enables both terminology researchers and field specialists to better understand the structure and functioning of terms.

Keywords: *affixal adjectives; frame models; comparative analysis; English terminology; domain-specific terminology; prefix; suffix.*

Çapa tövsiyə etdi: *Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti*

Rəyçilər: *fil.ü.f.d. G.Məmmədova
fil.ü.f.d. V.Vəliyeva*